

БІБЛІЯ І СУСВЕТНАЯ ЛІТАРАТУРА

Андрэй Акушэвіч,
БДУ, Мінск

АНАТАЦЫЯ ЯК ТВОРЧАЯ ЧАСТКА ПРАДМОЎНА- ПАСЛЯСЛОЎНАГА КОМПЛЕКСУ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ

У сваім артыкуле, прысвечаным “надпісанням” глаў кніг “Бібліі” Францыска Скарыны, Ю. А. Лабынцаў прыводзіць наступныя разважанні: *“Як вынікае з агульнага аналізу ўсіх скарынаўскіх тэкстаў, рад кніг уключае асобныя часткі, якія займаюць прамежкавае становішча паміж прадмовамі і «надпісаннямі». Па лаканічнасці, лапідарнасці стылю яны бліжэй да «надпісанняў», а па зместу – да прадмоў, бо ў іх ідзе гаворка аб гэтай кнізе цалкам”*. У якасці прыкладу навукоўцу “*служыць тэкст з кнігі «Іоў», які пачынаецца пасля слоў «Конец прѣдсловию» на лісце 3 і займае цэлых дзве старонкі: «О житии светого Иова. И о роде его, выписується»*” [4, с. 126]. Таксама, на думку Ю. А. Лабынцава, *“аналагічнае становішча сярод скарынаўскіх твораў займаў і тэкст у кнізе «Выход», які ішоў адразу ж за словамі «Конѣць прѣдсловию» на адвароце чацвёртага ліста гэтай кнігі: «Кто бы пак межи простыми людьми братии моеи хотел яснее разумети, яковым обычаем был храм уделан, кивот, стол, светильник, требник и ризы жреческие, тое все немалеваное нижеи найдетъ»*” [4, с. 126–127]. Я. Л. Неміроўскі ўступае ў шпілеміку з паважаным даследчыкам: *“Ю. Лабынцаў залічыў да жанру надпісанняў і анатацыі цэлых кніг, што наўрад правамоцна. Скарына першапачаткова меркаваў змяшчаць такія анатацыі ўслед за прадмовамі. У кнізе Іова анатацыя вылучана ў спецыяльны раздзел, які мае загаловак «О житии светого Иова и о роде его выписується». Займае яна дзве старонкі і заканчваецца звесткамі аб колькасці глаў у кнізе.*

У Прытчах Саламона агульная анатацыя, змешчаная пасля прадмовы, ужо значна скарачана. Пачынаючы з кнігі Іісуса Сірахава шматлікі змест кнігі ўводзіцца ў прадмову, а колькасць глаў называецца ў шмалічэйшым перад асноўным тэкстам” [5, с. 348–349].

Наяўнасць розных поглядаў на дадзеныя тэксты дае падставы вылучыць іх як асобны элемент прадмоўна-пасляслоўнага комплексу біблейскіх выданняў Францыска Скарыны. Каб пазбегнуць блытаніны тэрмінаў, мы прапануем услед за Я. Л. Неміроўскім называць дадзены элемент прадмоўна-пасляслоўнага комплексу “анатацыяй”. Фактычна да

анатацый адносяцца два творы Францыска Скарыны, якія змешчаны ў выданнях “Кнігі Ёва” і “Кнігі Выслоўяў” адразу пасля прадмоў і кароткіх перадаюць змест усёй адпаведнай кнігі. Адрозна адзначым, што вышэй працытаваны тэкст з “Кнігі Выхаду” па форме і змесце не адпавядае ні “надпісанню” глаў, ні анатацыям, а найбольш падыходзіць пад азначэнне – “каментарый”. Выкарыстанне каментарыяў у выданнях кніг Бібліі не з’яўляецца для Францыска Скарыны адзінаковым выпадкам (напрыклад, гл. “Кнігу Даніэля”).

Надзвычай цікавай па змесце і форме з’яўляецца анатацыя з “Кнігі Ёва”. Яна аддзелена ад прадмовы загаловак “*О Житіи Светого Иова и о роде его выписуется*”, які надрукаваны ў пачатку новага аркуша, і ідзе пасля слоў “*Конец Прѣдсловию*” на папярэдняй старонцы. Дадзеную анатацыю Францыск Скарына графічна разбіў на дзве часткі ініцыяламі. Ад “надпісанняў” дадзены твор адрознівае тое, што ў ім першадрукар выкладае кароткі змест усёй адпаведнай кнігі, а таксама размяшчае яго пасля прадмовы і аддзяляе ад “надпісання” першай главы “Кнігі Ёва”. Разам з тым, у тэксце выразна адчуваецца паэтыка біблейскага верша, у першую чаргу, біблейскі паралелізм, аўтар актыўна працуе з біблейскімі кампанентамі, што дазваляе запісаць анатацыю страфічна.

О Житіи Светого Иова и о роде его выписуется

Пишуть о том,

*иже Светый Иов жил ест в земли Усвитидстей
в странах Идумеи и Аравии.*

Прежде же бѣша имя ему Иовав.

И понял ест жену от Аравльнина,

и породила ему сына, ему же нарече имя Еннон.

Сам же Иов был сын Зары от сынов Исавовых,

матери же его имя было Воссора,

и тако Иов был пятый от Авраама.

И сии суть цари, иже царствоваша въ Едолѣ.

Там же и он царствовал ест.

Первый царь, иже царствовал, Валдаф, сын Вѣхоров,

и имя града его Данава.

По Валдафу же царствовал Иовав,

он же нарицается Иов.

И по Иовѣ царствовал Гусан,

он же был князь страны Феманицкое.

И по нем царствовал Адад, сын Вададин,

он же ест поразил Мадиама на поли Моавли.

А имя града его Авиф.

И егда умре Адад,

царствовал ест по нем Семлам от Месерефы.

По смърти же сего

царствовал ест Саул от реки Ровофы.

Внегда же той умре,

царствовал в него место Валаан, сын Аховорон.

Сему же умершу,

царствовал по нем Алдад,

имя же граду его Ефон,

и прозывали жену его Мезавиль,

дщеря Матредова,

дщеры Мисадовы.

Сия суть имена царей Исавовых

по плъменех, и по родех, и по местех своих,

яко пишет о том Моисей, пророк Божий и законодавецъ,

в первых книгах своих [на палях спасылка: "Быт 36"].

И то ест род Светого Иова,

и, егда ему было лѣт сто и осм,

перепустил ест на него Господь Бог раны великыя,

хотечи нам дати науку терпения

во всех противных речах и в болестех и ранах наших.

И потом, видячи смирение и терпение его, помиловал и.

Жил же Иов по ранах тех лѣт сто и 40 и умре.

В сей книзе Светого Иова суть главъ четыредесять и двѣ.

Пишет же в них о его терпении,

и о его совѣршеніи,

и како жена искушала его.

О гаданіи теже его со трѣма други,

они же были пришли посетити его.

И ясно им повѣдел о из мертвых вѣстаних.

Потом Елиуд с ним говорил.

А потом сам Господь из бури облачно ему

чудеса своя повѣдал ест [2, с. 709–710].

А. Ф. Коршунаў у выданні твораў першадрукара не прыводзіць сам гэст гэтай анатацыі. Адсутнічае яна і ў польскамоўным выданні твораў Францыска Скарыны [8]. Разам з тым названы беларускі даследчык робіць наступную заўвагу: "Перад прадмовай да гэтай кнігі ("Кнігі Ева". – А. А.)

змішчана віньетка, а тэматычная гравюра з тытульнага ліста паўторана перад пачаткам тэксту самой кнігі, які, важна адзначыць, адкрываецца ў Скарыны раздзелам «*О житии светого Иова и о роде его выписується*», што адсутнічае ў кананічным «*Іове*» [6, с. 132]. Цяжка пагадзіцца з дадзеным меркаваннем паважанага навукоўца. Як паказвае аналіз, дадзеную анатацыю трэба лічыць самастойным творам Скарыны, які складаецца з дзвюх выразных частак: 1) своеасаблівая характарыстыка Ёва, галоўнага героя адпаведнага твора; 2) кароткі выклад зместу «Кнігі Ёва».

У пачатку гэтай анатацыі першадрукар выкарыстоўвае дадатак да «Кнігі Ёва», які змяшчаўся ў славянскім перакладзе дадзенай кнігі ў канцы тэксту (пасля Ёу 42:17): «*Написано, что он опять восстанет с теми, кои воскресит Господь. О нем толкуется в Сирской книге, что жил он в земле Авситидийской на пределах Идумеи и Аравии: прежде же было имя ему Иовав. Взав жену Аравитянку, родил сына, имя которому Еннон. Происходил он от отца Зарефа, сынов Исавовых сын, матери же Воссоры, так что был он пятым от Авраама. И сии цари, царствовавшие в Едоме, какою странюю и он обладал: первый Валак, сын Веора, и имя городу его Деннава; после же Валака Иовав, называемый Иовом; после сего Ассом, игемон из Феманитской страны; после него Адад, сын Варада, поразивший Мадиама на поле Моава, и имя городу его Гефем. Пришедши же к нему друзья, Елифаз (сын Софана) от сынов Исавовых, царь Феманский, Валдад (сын Амнона Ховарского) савхейский властитель, Софар Минейский царь. (Феман сын Елифаза, игемон Идумеи. О нем говорится в книге Сирской, что жил в земле Авситидийской, около берегов Евфрата; прежде имя его было Иовав, отец же его был Зареф, от востока солнца.)*» [1, с. 749]. Фактычна ад пачатку твора да радка анатацыі «*А имя града его Авиф*» Францыск Скарына цытуе вялікі фрагмент з адзначанага дадатку і размяшчае яго не ў канцы свайго выдання, а ў пачатку, чаго вымагала і адна з творчых задач аўтара, а менавіта расказаць чытачу пра Ёва, даць яго характарыстыку, паказаць дэталі вобразу галоўнага героя кнігі. Таму варта падкрэсліць, што першая частка анатацыі мае і рысы прафамовы. Прафесар П. А. Юнгераў даволі падрабязна характарызуе дадатак да «Кнігі Ёва» і сярод іншага адзначае: «*Новым даследчыкі знаходзяць гэты дадатак у значнай меры запазычаным з Род. 36:31–35, прычым бачаць у дадатку памылку ў параўнанні з кананічнай яго крыніцай*» [7]. Сапраўды, далей і сам першадрукар спасылкаецца на паляк менавіта на 36 главу «Кнігі Роду». Беларускі асветнік зноў жа фактычна цытуе фрагмент з «Кнігі Роду», які мы прыводзім паводле Сінадальнага

перакладу на рускую мову для больш зручнага ў дадзеным выпадку параўнання з дадаткам да “Кнігі Ёва” і анатацыяй першадрукара: “*И умер Бела, и воцарился по нем Иовав, сын Зераха, из Восоры. Умер Иовав, и воцарился по нем Хушам, из земли Феманитян. И умер Хушам, и воцарился по нем Гадад, сын Бедадов, который поразил Маданитян на поле Моава; имя городу его Авиф. И умер Гадад, и воцарился по нем Самла из Масреки. И умер Самла, и воцарился по нем Саул из Реховофа, что при реке. И умер Саул, и воцарился по нем Баал-Ханан, сын Ахбора. И умер Баал-Ханан, сын Ахбора, и воцарился по нем Гадар [сын Варадов]; имя городу его Пау; имя жене его Мегетавель, дочь Матреды, сына Мезагава. Сии имена старейшин Исавовых, по племенам их, по местам их, по именам их, [по народам их]: старейшина Фимна, старейшина Алва, старейшина Метэф...*” (Род. 36, с. 33–40) [1, с. 68]. Верш Род. 36:40 Францыск Скарына перарывае словамі “яко пишеть о том Моисей, пророк Божий и законодавец, в первых книгах своих”, чым разам са спасылкай на палях маркіруе цытату. Потым першадрукар звяртаецца да зместу “Кнігі Ёва” і прыводзіць пэўныя тлумачэнні. Апошнія радкі першай часткі анатацыі суадносяцца з апошнімі радкамі з “Кнігі Ёва” – Ёў 42:16-17.

У другой частцы дадзенага твора (са слоў “В сей книзе...”) анатацыя набліжаецца да “надпісанняў” глаў, аднак аўтар прыводзіць кароткі выклад зместу да ўсёй “Кнігі Ёва”, а ў першым радку паведамляе пра колькасць глаў у адпаведным выданні. Заўважым у другой частцы і выкарыстанне слоў з сугучнымі канчаткамі, якія можна аднесці да рыфмаў (*терпении – совършени – гадани – вьстани*), а таксама паўторы слоў (*его, потом*), што дапамагае аўтару ствараць пэўны рытм у тэксте.

Другую анатацыю А. Ф. Коршунаў далучае да прадмовы да “Кнігі Выслоўяў” [6, с. 22–23], польскія даследчыкі пазіцыянуюць дадзены тэкст як асобны [8: 97–98]. У выданні Францыска Скарыны гэта анатацыя ўмешчана на асобнай старонцы. Унізе папярэдняй старонкі надрукавана: “*Конецъ прѣдслова въ книги Притчей Премудраго Соломона, царя Израилева*” [3, с. 295]. Пачынаецца тэкст ініцыялам, загаловак не мае, пасля апошніх слоў знаходзіцца канцоўка. Усё гэта гаворыць на карысць таго, што Францыск Скарына вылучаў дадзены твор асобна ў структуры выдання, лічыў яго асобным элементам прадмоўна-пасляслоўнага комплексу. Дадзеная анатацыя блізкая па форме і змесце да “надпісанняў” глаў, аднак адрозніваецца ад іх зваротам да зместу ўсёй кнігі. Аўтар ризгортвае тэкст наступным чынам: называе колькасць глаў і перадае вяроткі змест “Кнігі Выслоўяў”, а ў заключных словах робіць заўвагі адносна структуры адпаведнага тэксту. У творы выразна прасочваецца

выкарыстанне пазыкі біблейскага верша: біблейскі паралелізм, ампліфікацыя, анафары, сутуччы канчаткаў слоў, якія набліжаюцца да рыфмы, паўторы і выкарыстанне аднакарэнных слоў, што дазваляе запісаць анатацыю страфічна. Пры перадачы тэксту мы арыентаваліся на работу А. Ф. Коршунава [6] і ўлічвалі асаблівасці арыгіналу [3, с. 296].

[Анатацыя з “Кнігі Выслоўяў”]

Ся книга,

рекомая Притчи или Присловия

премудраго Соломона,

сына Давыдова,

царя Израилева,

имать в собѣ глав тридесять и одну.

Пишетъ же в них царь Соломон о мудрости,

о страху Господнем,

о службе Божией,

о науце,

о карании злых нравов,

и о научении цнот и добрых обычаев,

о хитростях женских,

о царех добрых и о злых,

о справедливости,

о судех,

о речах противных,

о ненасыщенных,

о зверех некоиx и о дивном прироженно их,

о речах трудных къ познанию

и о иных многих различных речах.

А пишется ся книга тым же обычаем,

яко и Псалтырь,

и Иов,

и Исус Сирахов,

понеже каждая глава делится на притчи,

яко бы на неякии стихи или розделения,

яже чтучи поразумееш [6, с. 22–23; 3, с. 296].

Такім чынам, анатацыі з’яўляюцца той часткай прадмоўна-пасляслоўнага комплексу выданняў Францыска Скарыны, у якой выразна праявіліся творчыя інтэнцыі першадрукара. Першая анатацыя да “Кнігі

Ёва” складаецца з дзвюх частак. У першай частцы Францыск Скарына пры дынамозе цытат з дадатку да “Кнігі Ёва” і з “Кнігі Роду” ды зварту да сюжэту і вобразаў непасрэдна “Кнігі Ёва” спрабуе прадствіць вобраз Ёва адначасова з экзегезай і частковай перадачай зместу названага выдання. Другая частка першай анатацыі, а таксама анатацыя да “Кнігі Выслоўяў” перадаюць агульны змест адпаведнай біблейскай кнігі і змяшчаюць у сабе ўвагі адносна яе структуры.

Літаратура

1. Библия : Книги Священного писания Ветхого и Нового Завета : в синодальном переводе с комментариями и приложениями. – М. : Российское библейское общество, 2006. – 2048 с.
2. Біблія : Факс. ўзнаўленне Бібліі, выд. Ф. Скарынаю ў 1517-1519 гадах : у 3 т. – Мінск : БелСЭ, 1990–1991. – Т. 2. – 1991. – 807 с.
3. Біблія : Факс. ўзнаўленне Бібліі, выд. Ф. Скарынаю ў 1517-1519 гадах : у 3 т. – Мінск : БелСЭ, 1990-1991. – Т. 3. – 1991. – 782 с.
4. Лабынцаў, Ю. А. “Надпісанні” глаў як частка літаратурнай спадчыны Скарыны / Ю.А. Лабынцаў // Спадчына Скарыны : Зб. матэрыялаў першых Скарынаўскіх чытанняў (1986) / уклад. А. І. Мальдзіс ; уступ. слова І.Я. Навуменкі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1989. – С. 124–130.
5. Немировский, Е. Л. Франциск Скорина : Жизнь и деятельность белорусского просветителя / Е. Л. Немировский ; науч. ред. В. А. Чемерицкий. – Минск : Маст. літ., 1990. – 597 с.
6. Скарына, Ф. Творы : Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, паскалія / Ф. Скарына // уступ. арт. падрыхт. тэкстаў, камент., слоўнік А. Ф. Коршунава, паказальнікі А. Ф. Коршунава, А. В. Чамярыцкага. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 207 с.
7. Юнгеров, П. А. Введение в Ветхий Завет : в 2 кн. / П. А. Юнгеров // “Азбука веры” [Электронный ресурс]. – 2007. – Книга 2. – Режим доступа: http://azbyka.ru/otecchnik/Pavel_Yungerov/vvedenie-v-vetchij-zavet/10_5_4. – Дата доступа : 10.07.2015.
8. Franciszek Skoryna z Połocka : Życie i pisma / pod red. A. Naumowa i M. Walczak-Mikołajczakowej. – Gniezno : Wydawnictwo Fundacji Collegium Europaeum Gnesnense, 2007. – 232 s.